

Kestävää ruokaa ja kasvua Hämeessä - tiedonvälityshanke 1.9.2015-30.9.2018

Loppuraportti
MTK Häme

Euroopan maaseudun
kehittämisen maatalousrahasto:
Eurooppa investoi maaseutualueisiin

1. Toteuttaja

MTK Häme ry
Vanajantie 10 B
13110 HÄMEENLINNA

2. Hankkeen nimi ja hanketunnus

Kestävää ruokaa ja kasvua Hämeessä -tiedonvälityshanke
Hanketunnus: 13963

3. Yhteenveto hankkeesta

Kestävää ruokaa ja kasvua Hämeessä – tiedonvälityshanke on toteuttanut samannimistä hämäläisen ruokaketjun kehittämisstrategiaa Kanta- ja Päijät-Hämeen maakunnissa.

Hankkeen tavoitteena oli lisätä yleistä tietoisuutta hämäläisestä ruuantuotannosta, sen kestävydestä ja merkityksestä alueella sekä viestiä suurelle yleisölle EU:n yhteisestä maatalouspolitiikasta ja tukien merkityksestä maataloudelle. Hankkeen tehtävänä oli lähentää ja vahvistaa erilaisin viestinnän keinoin ruuan tuottajien, jatkojalostajien ja kuluttajien sekä ruokatuotantoon vaikuttavien päättäjien suhdetta oman alueen ruokatuotantoon. Lisäksi hanke palveli Hämeen ruokasektorin kehittäjien hanketoimintaa sekä vahvasti toimijoiden välistä yhteistyötä ja välitti tietoa ruuantuotannon kehittämiseen käytettävissä olevista maaseutuohjelman välineistä maatalousyrittäjille.

Hankkeen toiminta koostui pääasiassa tiedotuksesta ja erilaisista tapahtumista. Tiedotuksessa keskityttiin erityisesti sähköiseen viestintään: laadukkaiden ja ajantasaisten nettisivujen ylläpitoon ja sosiaaliseen mediaan sekä Hämeen ruokatuotantoa koskevan tiedon tuottamiseen ja jakamiseen. Hanke päivitti mm. Kanta- ja Päijät-Hämeen ruokatuotannon aluetalosluvut. Hankkeessa järjestettiin kolmena vuotena peräkkäin Avoimet maatilat-tapahtumia, useampia infotilaisuuksia maatalousyrittäjille sekä kesällä 2017 Syödään yhdessä hämäläisittäin -ruokatapahtuma. Lisäksi hanke oli mukana Hämeenlinnan lapsille ja nuorille suunnatussa Kaupunki Jamboree -tapahtumassa. Kouluyhteistyöhön hanke kehitti oman Vohvelisuunnistus -konseptin, jota voi hyödyntää ruokakasvatuksen oheismateriaalina ja esim. MTK:n koululähettilästoiminnassa sekä muissa kouluvierailuissa. Hankkeen toimesta vohvelisuunnistuksia järjestettiin 10 kaupunkikoululla pääosin Hämeenlinnan ja Lahden alakouluilla. Hanke toimi aktiivisesti julkisten keittiöiden elintarvikehankintojen kotimaisuuden ja paikallisuuden puolesta järjestämällä keskustelu- ja infotilaisuuksia hankinnoista vastaaville päättäjille sekä ruokahuoltopäälliköille.

Hankkeella oli hämäläisen ruuantuotannon kehittämistoimintaa koordinoiva ja palveleva rooli, joka toteutui pääosin yhteisenä viestintänä ja tapaamisina. Kestävää ja ruokaa kasvua Hämeessä – teemaohjelma vuosille 2015-2020 on keskeinen alueen ruokatuotannon kehittämistä ohjaava väline.

Hankkeen kohderyhmää olivat kaikki alueen ruokaketjun toimijat eli alkutuottajat, jalostava teollisuus ja kuluttajat sekä kehittäjät.

4. Raportti

4.1. Hankkeen tavoitteet

Kestävää ruokaa ja kasvua Hämeessä -tiedonvälityshankkeen tavoitteet:

- Toteuttaa yhteinen strategia Hämeen ruokasektorin kehittämiseksi vuosille 2015-2020 sekä seurata ja ohjata sen toteutumista
- Lisätä yleistä tietoisuutta ruuantuotannosta, sen kestävydestä ja merkityksestä alueella sekä viestiä suurelle yleisölle EU:n yhteisestä maatalouspolitiikasta ja tukien merkityksestä maataloudelle
- Lähentää ja vahvistaa erilaisin viestinnän keinoin ruuan tuottajien, jatkojalostajien ja kuluttajien sekä ruokatuotantoon vaikuttavien päättäjien suhdetta oman alueen ruokatuotantoon
- Palvella Hämeen ruokasektorin kehittäjien hanketoimintaa sekä vahvistaa toimijoiden välistä yhteistyötä
- Välittää tietoa ruuantuotannon kehittämiseen käytettävissä olevista maaseutuohjelman välineistä maatalousyrittäjille

Tavoitteiden toteutumista arvioidaan:

- Toteuttajilta, kohderyhmältä ja rahoittajalta vuosittain kerättävän palautteen perusteella seurataan sitä, kuinka yhteisen strategian toteuttaminen on onnistunut (kehittämisryhmä)
- Hankkeen tuottamien ja aikaansaamien artikkeleiden, lehtijuttujen sekä sosiaalisen median nostojen ja jakojen kautta (mediaseuranta)
- Eri selvitysten avulla arvioidaan sitä, miten alueen ruokasektorin kehittyminen näkyy alueen päätöksenteossa strategioihin, kaavoitukseen ja muihin tärkeisiin painopisteisiin liittyen ja kuinka lähiruuan käyttö lisääntyy julkisella sektorilla (selvitykset)
- Hankeseurannan avulla seurataan alueen ruokaketjun kehittämiseen liittyvien hankkeiden määrää, niiden yhteistyötä ja sen onnistumista sekä päällekkäisen toiminnan esiintymistä (hankeseuranta)
- Järjestettyjen koulutustilaisuuksien määrä ja palaute rahoittajalta, maaseutuasiamiehiltä ja tuottajayhdistyksiltä (tilaisuuksien määrä, palautteet)

Hankeindikaattorit

	Tavoite	Toteuma hankekaudelta yhteensä
Julkaistun materiaalin määrä *)	150	131
Tuettujen infotilaisuuksien lukumäärä	52	80

*) Some-kanavat laskettu vain 1 krt/vuosi. Eri tileillä vuoden 2016 aikana kymmeniä julkaisuja, vuonna 2017 yli 200 erilaista julkaisua ja vuonna 2018 yhteensä 293 julkaisua. Medianäkyvyyttä tiedotusvälineissä yhteensä 24 kertaa vuonna 2016, 42 kertaa vuonna 2017 sekä 32 kertaa syyskuun loppuun mennessä vuonna 2018.

Vuosi 2018: Nettisivu-uutiset (6 kpl), tiedotteet (4 kpl), Some-kanavat (4 kpl), julisteet (11 kpl), Vohvelisuunnistus -materiaalit (5 kpl), Avoimet maatilat -banderolli (1 kpl), Kasvua -lehti (1 kpl), Aluetalous-julkaisu (1 kpl)

4.2. Hankkeen toteutus

4.2.1. Toimenpiteet

Toimenpide 1: Hämeen ruokatuotantoon liittyvän kehittämistoiminnan koordinointi

A: Yhteydenpito Hämeen ruokaketjun toimijoihin ja alueen ruokasektorin kehittämissuunnitelman toteuttaminen vuosille 2015-2020

- Hankkeessa viimeisteltiin edellisellä ohjelmakaudella aloitettu Kestävää ruokaa ja kasvua Hämeessä- strateginen kehittämissuunnitelma. Valmis ohjelma julkaistiin 7.10.2016. Ohjelmaa toteutettiin vuosina 2016-2018 mm. seuraavilla Hämeen ELY-keskuksen rahoittamilla hankkeilla:
 - Kestävää ruokaa ja kasvua Hämeessä -tiedonvälityshanke
 - Elina - elinvoimainen maatilatalous Hämeessä
 - Voimaa puutarhayritysten osaamiseen (Vopu)
 - Innovoinnilla ja kokeilutoiminnalla kestävä ruokaa ja kasvua Hämeessä (InnoRuoka)
 - Tiedolla ja osaamisella kasvuun – elintarvikealan yhteistyöhanke (Tiedokas)
- Hankkeen aikana yhteistyötä tehtiin myös muiden hämäläisen ruokasektorin kehittämishankkeiden kanssa, mm. Lähiruoka-akatemia Resurssiviisaasti lähi- ja luomuruokaa suurkeittiöihin sekä HAMKin Valkuaisfoorumi ja LuoNextStep. Lisäksi hanke oli mukana MMM:n julkistaman Kestävät ruokajärjestelmät -hankehaun Hämeen suunnitteluryhmässä.
- Vuonna 2018 oli toiminnan väliarvioinnin aika. Työtä tehtiin itse- ja vertaisarvioinnin sekä ohjausryhmä- ja sidosryhmäkeskustelujen kautta. Tammikuussa 2018 järjestettiin Kasvua Hämeessä -ohjelmaa toteuttavien hankkeiden kanssa yhteinen hämäläisen ruokaketjun

tulevaisuutta käsittelevä hankeseminaari ”Hämeessä on hyvät eväät”. Samalla julkistettiin Kanta- ja Päijät-Hämeen ruokatuotannon aluetalousselvitys sekä esiteltiin osahankkeiden tuloksia. Muissa seminaarin alustuksissa ja puheenvuoroissa keskityttiin ruokatuotannon kestävyteen sekä tulevan EU:n maatalouspolitiikan suuntaan. Osallistujia oli yhteensä 40. Tilaisuus järjestettiin Hausjärvellä.

- Uusia yhteyksiä Hämeen ruokasektorin kehittämiseksi on luotu mm. Suomen Yrittäjäopistoon, Hämeen Kauppakamariin ja Orimattilan kaupunkiin Hennan kehittämisprojektin kautta. Lisäksi alueellisen ruokaketjun kehittämisstrategiaa ja -toimintaa on esitelty Valiolle.
- Kevään aikana alueen ruokabrändäyksen tueksi kartoitettiin Hämeen ruokamatkailun nykytilannetta ja järjestettiin aiheesta työpaja yhdessä Tiedokas-hankkeen kanssa. Työpajassa yhtenä teemana oli lisäksi ruokavienti sekä Hämeen mahdollinen osallistuminen IGW-messuilla Berliinissä vuoden 2019 alussa. Tilaisuudessa oli 20 osallistujaa, jotka edustivat etupäässä kehittäjiä. Ruokamatkailun kehittämistyö jatkuu alueellisten matkailuorganisaatioiden ja -hankkeiden toimesta.

B: Ruokaketjun kehittämisryhmän kokoaminen yrittäjistä ja muista ketjun toimijoista

- Teemaohjelman toteutusta ja seuranta varten perustettiin erillinen kehittämisryhmä, johon kutsuttiin alueen viljelijöitä eri tuotantosuunnista sekä edustajia neuvonta- ja kehittämisorganisaatioista, elintarviketeollisuudesta ja kaupasta. Kehittämisryhmä kokoontui kaksi kertaa 26.1. 2016 ja 12.1.2018. Jälkimmäinen kokoontuminen pidettiin ”Hämeessä on hyvät eväät” -seminaarin yhteydessä. Ryhmän 33 hengen alkuperäisestä kokoonpanosta oli mukana 17 henkilöä.
- Kehittämisryhmältä koottiin lisäksi palautetta hankkeiden toiminnasta Webropol- kyselyllä vuoden 2016 lopulla. Kyselyyn vastasi muutamia kehittämisryhmän edustajia.

C: Hanketoimijoiden yhteistyö alueen sisällä sekä ruokaketjun valtakunnallisen ja kansainvälisen kehittämistyön seuranta

- Teemaohjelman alla toimivien hanketekijöiden kanssa järjestettiin hankekaudella yhteensä 14 tapaamista. Tapaamisissa käytiin läpi hankkeiden toimintaa sekä erityisesti yhteistä viestintää ja viestintäkanavien käyttöä. Viimeisissä tapaamisissa on keskitytty erityisesti hankkeiden tuloksiin ja arviointeihin.
- Hanke on järjestänyt tämän lisäksi eri teemoilla muita hanketapaamisia yhteistyökumppaneiden kanssa, mm. 13.6.2016 ympäristöhanketapaamisen sekä osahankkeita laajemman ruokahanketapaamisen 22.6.2016 sekä 6.6.2017. Lisäksi hanke on osallistunut muiden järjestämiin hanketoimijapalavereihin vuonna 2018, mm. Häme4UsCamp, Ympäristöhankkeiden kokoontumisajot ja RaittiRiihi.
- Kevään ja kesän aikana 2018 on selvitetty mitä ruokasektorin kehittämistoiminnassa tapahtuu valtakunnallisesti ja muilla alueilla. Hankkeen ohjelmapäällikkö Päivi Rönni osallistui valtakunnallisen Ruokasektorin koordinaatiohankkeen suunnitteluun kevättalvella 2018 sekä toimi päättyneen valtakunnallisen Luomualan koordinaatiohankkeen ohjausryhmän puheenjohtajana.
- Ohjelmapäällikkö osallistui lisäksi Elinvoimainen maatilatalous- sekä InnoRuoka -hankkeiden ohjausryhmätyöskentelyyn.

- Hankkeen työntekijät ovat osallistuneet seuraaviin tapahtumiin
 - [Luomufoorumi](#), Kirkkonummi 3.-4.2.2016
 - [LähiSos](#)-hankkeen työpaja 25.5.2016
 - [Food Business Summit](#), Seinäjoki 14.-15.6.2016
 - 11.7.2016 Elina-hankkeen luomunurmi-pellonpiennarpäivä
 - 13.7.2016 Elina-hankkeen luomuopintoretki Uudellemaalle
 - 15.9.2016 Kuntamarkkinat, Kuntaliitto, Helsinki
 - 27.10.2016 [Ravinteiden kierron mahdollisuudet viljelijälle-työpaja, ProAgria-Keskusten liitto, Helsinki](#)
 - 4.10.2016 Tiedokas- hankkeen Elintarvikkeiden säilyvyys ja turvallisuus teemapäivä
 - 6.10.2016 Kotimainen kasvisvalkuainen ammattikeittiössä, InnoRuoka-hanke, Lahti
 - 13.10. 2016 Biotalous innostaa innovaatioihin –seminaari, Hämeen Ely-keskus, Hämeenlinna
 - 26.10.2016 Miten edistetään luomua Hämeessä? -työpaja, InnoRuoka-hanke, Tammela
 - 9.11.2016 Pakkausmerkinnät ja ravitsemus, Tiedokas-hanke, Hämeenlinna
 - 21.11.2016 Uusia tuotteita ammattikeittiöihini- innovaatiopäivä, HAMK, LuoNextStep-hanke, Hämeenlinna
 - 5.12.2016 Climate cafe-työpaja
 - 12.12.2016 [Palkokasveista on moneksi: ruokaa, rehua, viherlannoitusta ja maanparannusta –työpaja](#), Ilmase-hanke ja Valkuaisfoorumi-hanke, Hämeenlinna
 - 13.12.2016 [Lähiruokafoorumi ja Yhdessä tehden parempiin tuloksiin Elintarvikealan vuosiseminaari, Lähiruuan koordinaatiohanke](#), TEM, Helsinki
 - 23.-26.1.2017 Ammattimatka Saksaan (Tiedokas-hanke)
 - 14.3.2017 Valkuaisfoorumin innovaatiomessut
 - 29.3.2017 Tutkittua tietoa elintarvikkeista, InnoRuoka-hanke
 - 19.-20.6.2017 Vaihtoehtoja Varsinais-Suomesta ravinnekierrätykseen painottunut InnoRuoka-hankkeen retki
 - 25.8.2017 Rahat riittämään - maatalousyrittäjän talousvaikeudet, Hämeenlinna
 - 1.-3.9.2017 Maaseutuparlamentti, Leppävirta
 - 29.9.2017 Suoramyynti ja tarjoilu maatilalta – elintarvikelainsäädännön vaatimukset, Loppi
 - 8.11.2017 Tarinalla arvoa tuotteelle, Mustiala
 - 16.11.2017 Maatalousyrittäjän ammatin tulevaisuus – surffailua epävarmuuden aalloilla? - tulevaisuusverstas, Mustiala
 - 7.2.2018 Luomukeruseminaari, Lahti
 - 6.4.2018 Ruokamatkailun tarinallistaminen -työpaja, Savonlinna
 - 9.4.2018 Puhutaan EU:sta – millainen budjetti EU:lle, Hämeenlinna
 - 24.4.2018 Sitoumus2050 -tilaisuus, Lahti
 - 15.5.2018 Elintarvikepäivä, Helsinki
 - 13.6.2018 Varhaisen välittämisen treffit, Hämeenlinna
 - 8.-10.8.2018 InnoRuoka-hankkeen luomuopintomatka Tanskaan
 - 15.8.2018 Elonkiertoseminaari, Jokioinen
 - 16.8.2018 Maatilat kuntoon -seminaari, Jokioinen

- Hankkeen työntekijät ovat pitäneet esityksen mm. seuraavissa tilaisuuksissa:
 - ELY:n ravinnekierätyspäivä 11.1.2017; Kasvua Hämeessä hankkeiden ravinnekierätystoimet ja maatilat ravinteiden kierrättäjänä
 - Maaseudun parhaat hankkeet tulevat Hämeestä 17.3.2017, Hollola ja 22.3.2017, Hämeenlinna; Kasvua Hämeessä hankekokonaisuuden esittely
 - Yritys- ja hanketukien kevätpäivät 10.-11.5. 2017, Lahti; Ohjelmallinen kehittämistyö
 - Vaihtoehtoja Varsinais-Suomesta 19.-20.6.2017; Kasvua Hämeessä hankekokonaisuuden esittely
 - Pohjoismaisten tuottajien (NBC) kokous 17.8.2017; Hämeen ruokatuotannon esittely bussierroksella, Hämeenlinna-Riihimäki-Hausjärvi
 - Sitran Kiertotaloutta opettajille – tilaisuus 9.9.2017; Ravinnekierätystä maatilan näkökulmasta, Tikkurila
 - Päijät-Hämeen Agronomien ruokaseminaari 4.10.2017, Lahti; Ruokaketjun merkitys Päijät-Hämeessä - erityisvahvuutena viljasektori
 - Kanta-Hämeen ammattikeittiöosaajat 30.11.2017, Hämeenlinna
 - Valkuaisfoorumien loppuseminaarin paneelikeskustelu 12.12.2017, Hämeenlinna
 - Tuottajien suoramyynä-palaveri 14.2.2018, Vierumäki
 - Ympäristölounas 11.5.2018, Hämeenlinna/Lammi
 - Raittirihi 24.8.2018, Tuulos

D: Yhteisten viestintäpalveluiden ja materiaalien tuottaminen

- Teemaohjelman alla toimivien hankkeiden yhteiset verkkosivut avattiin helmikuussa 2016. Vuoden 2016 loppuun mennessä nettisivuilla oli 3785 kävijää. Vuoden 2017 lopussa nettisivuilla oli 5 899 kävijää ja 8 301 istuntoa, hankkeen päättyessä syyskuussa 2018 kävijöitä oli yhteensä 8442 ja istuntoja yhteensä 12 631 istuntoa. Keskimääräinen viipymä sivustolla oli vähän vajaa 2 minuuttia. Käynnit sivuilla olivat vilkkaimmillaan avoimet maatilat -tapahtumien sekä tukikoulutusten aikaan ja jaettaessa tapahtumailmoittelun yhteydessä linkkiä verkkosivuille Facebookissa tai uutiskirjeessä. Verkkosivut toimivat selvästi tärkeimpänä alustana nimenomaan tapahtumatiedotuksessa. Vuoden 2018 Avoimet maatilat-tapahtumapäivänä nettisivuilla oli yli 700 kävijää.
- Hankkeen Facebook-sivut toimivat aktiivisesti. Suosituimman julkaisun antibioottien käytöstä eläintuotannossa vuonna 2016 näki noin 40 000 ihmistä. Lisäksi hanke hyödynsi viestinnässään Twitteriä ja Instagramia. Youtubessa julkaistiin vuoden 2016 tukikoulutusten esitykset, joita oli katsottu 26-86 kertaa/video. Hankkeen Facebook-sivuilla oli vuoden 2016 lopussa 237 seuraajaa, Twitterissä 174 seuraajaa ja Instagramissa 8 seuraajaa. Youtubessa julkaistiin 24 videota ja Periscopessa 14 videota. Vuoden 2017 lopussa Facebook-sivuilla oli 349 seuraajaa, Twitterissä 225 seuraajaa ja Instagramissa 115 seuraajaa. Youtubessa julkaistiin 8 uutta videota ja Periscopessa 6 uutta videota. Hankkeen päättyessä Facebook-sivuilla oli 514 seuraajaa, Twitterissä 280 seuraajaa ja Instagramissa 179 seuraajaa. Youtubessa julkaistuja videoita oli yhteensä 40 videota (vuoden 2018 aikana uusia 8). Periscopea ei enää hankkeen päättyessä käytetty. YouTube-kanavan videotilaajia oli vielä vaatimattomasti 6.

- Nettisivuille koottiin kaikki tiedossa olevat alueella toimivat ruokaketjuun liittyvät kehittämishankkeet. Hankesalkku sijaitsee teemaohjelman nettisivuilla ja sieltä kullakin hankkeella oli suorat linkitykset myös heidän omiin tiedotuskanaviinsa.
- Hankkeen tiedottaja osallistui vuoden 2016 aikana ProLuomun koordinoiman viljelijäoppaan ”Luomu Rokkaa-haluatko luomuviljelijäksi” tekemiseen.
- Vuonna 2016 Kasvua Hämeessä -ohjelmasta ja osahankkeista valmisteltiin yhteinen hanke-esite projektikoordinaattorin toimesta.

Toimenpide 2: Hämäläisen ruokaketjun PR-työ

A: Tiedon tuottaminen hämäläisestä ruuantuotannosta, markkinoista ja ruokaketjun kestävydestä

- Hankkeen verkkosivuille kerättiin tietopankkia alueen ruokatuotannosta ja linkkejä lähiruuan etsimistä helpottamaan. Osa infopaketista koostettiin helppolukuisina infograafeina.
- Kaikki hankkeen lehdistötiedotteet julkaistiin verkkosivuilla. Sivuilta oli mahdollista seurata myös hankkeiden some- uutisointia.
- Hankkeessa koostettiin lisäksi tietopaketti hämäläisestä luomutuotannosta osana ProLuomun koordinoimaa alueellisten luomutuotantotilastojen keruuta. Tietopaketti julkaistiin hankkeen verkkosivuilla ja sen julkaiseminen uutisoitiin myös paikallisessa mediassa.
- Hanke osallistui ruokasektorin aluetaloudellisesta vaikuttavuudesta kertovien lukujen päivitykseen sekä työsti suoramyynnin arvoa ja merkittävyyttä kartoittavaa kyselyä yhteistyössä Turun yliopiston Brahea-keskuksen, Jyväskylän ammattikorkeakoulun, Ruralia-instituutin ja Tiedolla ja osaamisella kasvuun-hankkeen kanssa.
- Hämeen ruokasektorin aluetalousluvut julkaistiin tammikuussa 2018 sekä printtinä että sähköisesti <http://kasvuahameessa.fi/wp-content/uploads/2018/01/H%C3%A4meen-Aluetalousselvitys-2017.pdf>
- Hankkeen loppuessa hämäläisestä maataloudesta teetettiin 11 erilaista tietojulistetta, jotka julkaistaan myös hankkeen verkkosivulla.
- Kesällä 2018 ilmestyi Kasvua Hämeessä -tiedotuslehti, jota jaettiin erilaisissa kesätapahtumissa, Avoimet maatilat -tiloilla, kuntien matkailuinfoissa sekä yhteistyökumppaneiden kautta. Lehden painosmäärä oli 6000 kpl. Lehti ilmestyi samanaikaisesti myös digitaalisena versiona Kasvua Hämeessä -sivustolla <http://kasvuahameessa.fi/uutiset/kasvua-lehden-muodossa/>
- Vuoden 2018 Avoimet maatilat -tapahtuman yhteydessä panostettiin erityisesti viestintään sosiaalisen median kautta.
- Lehdistötiedotteet ja muu hankkeen tiedotus on esitetty viestintäkoosteessa.

B: Tapahtumat ja tilaisuudet alueen ruokatuotannosta päättäjille, kuluttajille ja sidosryhmille

- Hankkeessa suunniteltiin yhdessä paikallisten MTK-yhdistysten sekä maatalojen kanssa Avoimet Maatilat - ruuantuotannon juurilla -päivä, joka toteutettiin ensimmäisen kerran Hämeenlinnan seudulla 16.7.2016. Päivä oli tuolloin osa Hämeenlinnan kaupungin Luonto ja vesi -teemavuotta. Tapahtumassa noin 1400 kävijää vieraili maaseutukohteissa joko omilla kyydeillä tai osallistumalla hankkeen järjestämälle bussiretkelle ruuantuotannon juurille. Seuraavana vuonna tapahtuma

laajeni Päijät-Hämeeseen. Mukana oli tuolloin 19 päijäthämäläistä tilaa, jotka avasivat ovensa 22.7.2017. Päivän aikana tiloilla vieraili arviolta yli 2000 ihmistä. Yksittäisillä tiloilla vierailijoita kävi parista sadasta aina 800 asti. Samana päivänä järjestettiin myös Lahden torilta täyteen varattu bussiretki kolmelle asikkalalaiselle tilalle. Viikkoa aikaisemmin Hämeenlinnan seudulla järjestettiin vastaavanlainen tapahtuma edellisen vuoden hyvien kokemusten siivittämänä. Vuonna 2018 tapahtuma järjestettiin 14.7. samanaikaisesti Kanta- ja Päijät-Hämeessä ja ensimmäistä kertaa tiloja oli mukana myös Lounais-Hämeestä sekä Forssan seudulta. Avoimia tiloja oli mukana jo 33. Sekä Riihimäen seudulle että Lounais-Hämeeseen järjestettiin hankkeen kustantamat bussit, jotka kiersivät päivän aikana tutustumassa kolmeen erilaiseen tilaan. Vierailijoita tiloilla oli keskimäärin 150-200, yhteensä arviolta 5000. Avoimet maatilat -tapahtuma on osoittautunut menestykseksi ja suoraan kuluttajiin kohdistuvana tapahtumana lähentää suhdetta tuottajiin sekä saa aikaan paljon näkyvyyttä mediassa. Päivä on onnistunut vuosittain erinomaisesti ja palaute sekä vierailijoilta että tiloilta on ollut positiivista. Tapahtuman toivotaan jatkuvan ja sitä varten hanke teetti mm. tienvarsibanderollit sekä julistemateriaalia tiloilla hyödynnettäväksi. Tapahtumakonsepti on laajentumassa nyt myös muualle Suomeen, mm. Keski-Suomessa on vuonna 2018 järjestetty vastaavanlaisia tapahtumia.

- Vuonna 2016 Kasvua Hämeessä-hankkeet olivat mukana Lepaa'16 -näyttelyssä yhteisellä luomuosastolla Pro Luomun valtakunnallisen luomualan koordinaatiorahankkeen, Luomuliiton sekä maa- ja metsätalousministeriön kanssa.
- Syyskuussa 2016 hanke oli mukana valtakunnallisessa Vastuullisuusviestissä järjestämällä Hämeen osuuden yhdessä EkoCentrian kanssa. Viesti kulki reittiä Lahden satama - Okeroisten mylly/Kinnarin tila, Lahti - Uotilan omenatila, Kärkölä. Aloitustapahtuman särjenfileointikisa Lahdessa toteutettiin yhteistyössä Vesijärvisäätiön kanssa ja tapahtumalla haluttiin kiinnittää huomiota hoitokalastetun särjen tehokkaampaan hyödyntämiseen. Okeroisten myllyllä Päijät-Hämeen viljaklusteri ja Kinnarin tila kertoivat viljaketjun vastuullisuudesta. Uotilan omenatilalla tutustuttiin omenantuotantoon ja keskusteltiin kuntien hankinnoista. Tapahtuman osallistui noin 80 henkilöä, jotka edustivat alueen ruokapalveluita, hanketoimijoita, viljelijöitä sekä virkamiehiä.
- Hankkeen aikana on luovutettu yhteensä kolme Ympäristöystävällinen maatila -tunnustusta yhteistyössä Vesijärvisäätiön ja Vanajavesikeskuksen kanssa. Tunnustuksella on haluttu kiinnittää huomioita maatilojen tekemään vesiensuojelutyöhön ja tuoda esille, että vesienhoito voi olla saumattomasti osa maatalon toimintaa. Vuonna 2016 tunnustus jaettiin Juha ja Jenni Ruotsalaisen tilalle Hollolan Paimelaan, vuonna 2017 Marja ja Kalle Alastalon omistamalle Puujaan kartanolle Hausjärvelle ja vuonna 2018 Liisa ja Kari Känkäselle Lahden Nastolaan. Tunnustus ja viljelijöiden tekemä ympäristötyö on saanut osakseen hyvin mediahuomiota. Etenkin vuonna 2017 tunnustus ja viljelijöiden tekemä ympäristötyö sai paljon näkyvyyttä, kun tunnustuksen saaneesta tilasta tehtiin juttu mm. YLE:n alueuutisiin ja valtakunnallisen pääuutislähettykseen.
- Hankkeella oli tärkeä rooli tiedotuksessa ja keskusteluissa, joita käytiin vuosien 2016-2017 aikana julkisten keittiöiden elintarvikehankinnoista sekä niiden paikallisuus- ja kotimaisuusasteen nostamisesta. Vuosien 2016-2017 aikana hankkeen toimesta oltiin yhteydessä useisiin Hämeen alueen kuntiin joko henkilökohtaisesti tai opastaen paikallista MTK-yhdistystä ottamaan yhteyttä.
 - Heinolassa järjestettiin 7.9.2016 keskustelu, jossa mukana oli ruokapalvelun edustajia, teknisen lautakunnan varajäsen ja paikallisen MTK-yhdistyksen jäsen. Tilaisuudessa

kannustettiin ruokapalveluita jatkamaan hyvää paikallisia ja kotimaisia raaka-aineita suosivaa linjaansa. Sovittiin alustavasti ruuan arvostuksen kasvattamisesta tilavierailujen avulla. Toimitettiin jälkikäteen faktoja kotimaisen ruokatuotannon vahvuuksista, jotta ruokapalvelu pystyy jatkossakin perustelemaan hankintalinjauksensa.

- Vastuullisuusviestillä 8.9.2016 oli mukana Lahden ja Kärkölen ruokapalveluiden vastaavat. Heidän kanssa keskusteltiin keinoista ja mahdollisuuksista vahvistaa paikallisten ja kotimaisten elintarvikkeiden hankintaa
 - 9.11.2016 osallistuttiin Hämeenlinnan kaupungin maaseutuelinkeinojen neuvottelukunnan kokoukseen, jossa keskusteltiin kaupungin elintarvikehankinnoista. Tilaisuudessa kävi ilmi, että Hämeenlinnassa käytetään hyvin paljon kotimaisia raaka-aineita ja myös paikallisuutta on huomioitu hankinnoissa. Kokouksessa sovittiin alustavasti, että kaupunki nostaa tätä selvemmin esille viestinnässään. Jälkikäteen ruokapalveluiden järjestämistä vastuullisen yhtiön toimitusjohtajalle toimitettiin tietoa Mikkelin kaupungin vahvasti paikallisuutta korostavasta kilpailutusmallista.
 - 17.11.2016 hanke järjesti tilaisuuden ”Paikallista ja kotimaista ruokaa Riihimäen, Hausjärven ja Lopen kuntakeittiöihin”, johon osallistui em. kuntien ruokapalveluista vastaavia, kuntapäätäjii ja muita sidosryhmiä, yhteensä 17 henkilöä. Kuntien ruokapalveluista vastaavat olivat erittäin kiinnostuneita tavoista, joilla kotimaisuuden ja paikallisuuden voi huomioida hankinnoissa paremmin.
 - Vuoden 2016 lopulla ohjelmapäällikkö oli yhteydessä Lounais-Hämeen Loikuun selvittääkseen seudun hankintojen tilannetta ja teki lehtiartikkelin hankinnoista MTK-Lounais-Hämeen kaikkiin alueen kotitalouksiin jaettavaan lehteen.
 - Hattulassa järjestettiin yhdessä paikallisen MTK-yhdistyksen kanssa tilaisuus kuntapäätäjille ja virkamiehille 29.3.2017. Siinä sovittiin, että työtä paikallisten ruokatuotteiden saamiseksi kuntakeittiöön jatketaan kunnan ja yrittäjien vuoropuhelulla.
 - 3.10.2017 hanke järjesti yhdessä Motivan ja Hamkin Tiedokas-hankkeen kanssa Vastuulliset elintarvikehankinnat -tilaisuuden Hämeenlinnassa. Tilaisuus oli tarkoitettu kuntien ruokahankinnoista vastaaville. Tilaisuudessa tutustuttiin uuteen hankintalakiin ja sen keskeisiin muutoksiin, Motivan julkaisemaan Vastuullisten elintarvikehankintojen julkaisuun sekä perehdyttiin paikallisten hankintojen tekemiseen yritysten ja kuntapuolen esimerkkien avulla.
 - Vastaavanlainen tilaisuus järjestettiin 22.11.2017 Asikkalassa. Järjestelyissä oli mukana myös EkoCentria.
- Hiihdon MM-kisojen yhteydessä nostettiin alueellista ruokaa esille yhteistyössä Tiedokas-hankkeen, Ladecin ja paikallisten yritysten kanssa suunnittelemalla ja toteuttamalla Murtsikka-popupkahvila kisojen ajaksi Lahden keskustaan. Tarkempi toteutus: http://www.aitojamakuja.fi/hankkeet/Murtsikka_pilotti_hankecasena.pdf
 - Keväällä 2017 lisättiin tietoisuutta kotimaisten kasvien ja etenkin kasvivalikuaisen käytöstä ammattikeittiösektorilla. 12.4.2017 järjestettiin InnoRuoka ja Tiedokas-hankkeiden kanssa Pellolta Pöytään - kasvipohjaiset uutuustuotteet ammattikeittiöihin -tapahtuma, jossa oli mukana toimijoita ammattikeittiösektorilta sekä elintarvikealan yrityksistä sekä viljelijöitä. Tapahtuman

tavoitteena oli päästä konkretian tasolle kotimaisen kasvivalvauksen saamiseksi täysimittaisesti ammattikeittiöiden käyttöön. Tilaisuudessa kävi ilmi, että innostusta tuotteiden käyttöön on, mutta tietoa härkämpävun haitta-aineista kaivataan kipeästi lisää. Työpajan tuloksena Luke sitoutui tuottamaan tutkimustietoa kotimaisten härkäpapulajikkeiden haitta-aineista. Tilaisuudessa todettiin myös, että jalostusketjuun (kuorinta, jauhaminen, kypsentyminen) tarvitaan lisää toimijoita.

- Hankkeen johdolla valmisteltiin ja järjestettiin 17.6.2017 Maaseutupolku-tapahtuma Hämeenlinnan torilla. Tapahtuman tarkoituksena oli tarjota erityisesti lapsiperheille mahdollisuus tutustua ruuantuotantoon keskellä kaupunkia. Tapahtuma järjestettiin yhteistyössä Etelä-Suomen Maa- ja kotitalousnaisten, Etelä-Hämeen Marttojen ja Hämeenlinnan seudun 4H:n kanssa. Tilaisuudessa onnistuttiin hyvin tuomaan tutuksi maaseutua ja sen toimijoita sekä tarjoamaan maaseudun elämyksiä kaupunkilaisille sekä itse tapahtumassa että tapahtuman ympärille rakennetussa viestinnässä.
- Samanaikaisesti 17.6.2017 Hämeenlinnan torilla järjestettiin Syödään yhdessä hämäläisittäin - tapahtuma, jonka järjestelyissä hanke oli mukana. Tapahtuman vetovastuu oli Tiedokas-hankeella, jonka toimesta paikallisten ravintoloiden ja lähituottajien välille luotiin kontakteja ja toteutettiin tapahtumaan lähiruoka-annoksia. Hanke oli mukana yrittäjien hankkimisessa sekä tuotti viestintämateriaalia ja huolehti tapahtuman lähiruokaviestinnästä. Tapahtumaa pidettiin kaikilla tahoilla onnistuneena ja lähituottajien ja ravintoloiden välille syntyi uusia asiakaskontakteja.
- Hanke organisoisi ja järjesti yhden rastin Hämeenlinnan kaupungin lasten ja nuorten Kaupunki Jamboree - tapahtumassa Hämeenlinnan Linnapuistossa 31.7.-3.8.2017. Rastilla osallistujat pääsivät tutustumaan vohvelireseptin raaka-aineisiin ja niiden tuottamiseen, jonka jälkeen oikeista raaka-aineista leivottiin ja paistettiin omat vohvelit. Syömisen lomassa vastattiin vielä raaka-aineiden tuottamista käsittelevään vohvelivisaan. Rastilla kävi noin 200 lasta ja palaute oli innostunut. Sekä lapset että osan mukana olleet vanhemmat kehuivat rastin toiminnallisuutta ja mielenkiintoisuutta.
- Hankkeen ohjelmapäälliköllä oli puheenvuoro Lammin Biologisen aseman Ympäristötutkimuksen säätiön järjestämällä Ympäristölounaalla 11.5.2018. Tilaisuudessa saatiin aikaan hyvää keskustelua alueen ruokatutannon merkityksestä ja tulevaisuudesta. Tilaisuudessa oli läsnä mm. maakunta- ja kuntapäätäjiä sekä elinkeinoelämän edustajia Kanta-Hämeestä.
- Hanke on osallistunut vuosittain syyskuussa järjestetyn, valtakunnallisen Osta tilalta -päivän viestintään ja tilojen rekrytointiin. Vuonna 2018 päivään osallistui Hämeestä 23 tilaa. Osta tilalta -päivä oli etenkin syksyllä 2018 laajasti esillä mediassa.

C: Koulu yhteistyö

- Koulu yhteistyötä hanke toteutti pääosin erilaisten tapahtumien yhteydessä sekä vuoden 2018 aikana erityisesti Vohvelisuunnistus -konseptin kautta.
 - Hanke kutsui 8.9.2016 järjestetyn Vastuullisuusviestin yhteydessä Lahden Kasakkamäen koulun 5. ja 6. luokat tutustumaan viljaketjuun. 73 oppilasta ja opettajaa tutustui myllyyn ja MTK Lahden yhdistyksen paikalle tuomiin maatalouskoneisiin, tunnisti viljakasveja ja

nautti puurolunaan. Tilaisuutta pidettiin erittäin tärkeänä ja hyvin järjestettynä sekä koulun että Kinnarin tilan yrittäjien puolesta.

- 18.10.2017 hanke järjesti Lahden yhteiskoulun lukiolaisten kanssa Huomisen ruoka - paneelin kaikille koulun yli 250 lukiolaiselle. Paneelissa nostettiin esiin kotimaisen ruuantuotannon eri ulottuvuuksia ja arvioitiin nykypäivän ruuantuotannon kestävyyttä. Lukiolaiset olivat etukäteen pohtineet, millaista ruuantuotannon pitäisi olla tulevaisuudessa. Päivässä käytettiin yleisön aktivoinnissa myös Mentimeter-kysymyksiä. Tilaisuus lähensi nuorten suhdetta omaan ruuantuotantoon ja antoi myös hanketoimijoille mielenkiintoisen mahdollisuuden tutustua tulevaisuuden kuluttajien ajatusmaailmaan.
- Vuonna 2017 hankkeen projektikoordinaattori Maria Kämäri puhui sadalle opettajalle Sitran Kiertotaloutta opettajille - tilaisuudessa Tikkurilassa.
- Vohvelisuunnistus on alakoululaisille suunnattu ruokakasvatus -konsepti, jossa tutustutaan vohvelireseptin raaka-aineiden kautta kotimaiseen ruokatuotantoon samalla itse tehden ja maistaen. Konsepti kehitettiin hankkeen toimesta alun perin kesällä 2017 Hämeenlinnassa järjestetyille Kaupunki Jamboreelle. Sitä on tarjottu opetuksen oheismateriaaliksi MTK:n koululähettiläs -toimintaan. Syksyllä 2017 kartoitettiin Hämeessä MTK:n koululähettiläs-valmennuksen läpikäyneiltä maatalousyrittäjiltä kiinnostusta lähteä kiertämään alakouluja vohvelisuunnistus-konseptilla. Vain yksi koululähettiläs ilmaisi asiasta kiinnostuksensa. Siksi hankkeessa päädyttiin toteuttamaan Vohvelisuunnistusta yhdessä maa- ja kotitalousnaisten kanssa. Keväällä 2018 Etelä-Suomen maa- ja kotitalousnaisten yritysneuvoja Satu Nokkonen toteutti Vohvelisuunnistuksen viidellä alakoululla Lahdessa ja Hämeenlinnassa. Sama konsepti toteutettiin vielä syksyllä viidellä alakoululla samoissa kaupungeissa. (Ks. erillinen raportti liitteessä 2). Vohvelisuunnistuksen materiaalista tehtiin uusintapainos keväällä. Vohvelisuunnistus toteutettiin tilauksesta myös Heinolassa kolmelle luokalle 7.12.2017.

Toimenpide 3: Maaseutuohjelmaan liittyvä tiedonvälitys maatalousyrittäjille

A: Tiedotus Maaseutuohjelman ja EU:n suorien tukien hyödyntämisestä (maataloustuet, aloitustuet, investointituet)

- Hanke on järjestänyt viljelijöiden EU-tukien hakuun liittyvät infotilaisuudet yhteistyössä ELY:n ja maaseutuhallinnon YTA-alueiden kanssa. Tilaisuuksilla on tiedotusarvon lisäksi selkeästi myös viljelijöiden sosiaalista vuorovaikutusta edistävä rooli.
 - Vuonna 2016 EU-tuki-infoja järjestettiin 22.3.-12.4. välisenä aikana. Peltotukien hakuun liittyviä infotilaisuuksia oli yhteensä 11, joissa osallistujia oli 1037. Lisäksi eläintuista pidettiin 2 erillistilaisuutta, joissa osallistujia oli 110 ja luomutuista yksi tilaisuus (osallistujia 64)
 - Vuonna 2017 tuki-infot järjestettiin niin ikään maaliskuun vaihteessa. Tilaisuuksia oli 14 kpl, joista yksi luomuinfo ja niihin osallistui 982 henkilöä. Hanke toteutti myös palautekyselyn tuki-infojen osallistujille. Palaute oli pääosin hyvää.
 - Vuoden 2018 keväällä EU-tuki-infoja järjestettiin yhteensä 12 kpl, joista luomuinfo tälläkin kertaa omana tilaisuutena. Osallistujia oli arviolta 800, mikä oli jonkin verran alhaisempi kuin aikaisempina vuosina.

- Lisäksi hanke järjesti vuonna 2016 yhden investointituki-infon, johon 22 henkilöä. Myöhemmin aloitus- ja investointitukiin liittyvät infotilaisuudet sovittiin pidettäväksi Elina-hankkeen toimesta.

B: Tiedotus maatalouteen liittyvästä lainsäädännöstä

- Hanke järjesti Parisuhde ja paperit kuntoon-perhejuridiikkaa maatalousyrittäjälle- infotilaisuuden Hollolan Hirvessä 30.11.2016. Tilaisuuteen osallistui 17 henkilöä.

C: Tiedotus ravinteiden kierrätyksestä

- Hanke järjesti yhteistyössä Elina- ja InnoRuoka-hankkeiden kanssa viljelijöille suunnatun Vaihtoehtoja lannoitukseen-kierrätysravinnepäivän 9.12.2016. Tilaisuuteen osallistui 30 viljelijää ja 25 sidosryhmien edustajaa. Päivän ohjelmaa pidettiin suullisen palautteen perusteella erittäin mielenkiintoisena ja hyödyllisenä. Tapahtuman konsepti innosti hanketoimijoita Hämeen ulkopuolelta suunnittelemaan samalla konseptilla tapahtumia omilla alueillaan.

D: Tiedotus sukupolvenvaihdoksista

- Sukupolvenvaihdosinfot jyvitetiin ProAgria Etelä-Suomen ELINA-hankkeen järjestettäväksi. Kasvua Hämeessä-hanke tiedotti aktiivisesti tilaisuuksista eri kanavia käyttäen.

E: Tiedotus riskienhallinnasta (taloudellinen, henkinen)

- Maatilojen heikko kannattavuus ja huono taloudellinen tilanne kärjistyi vuoden 2016 lopulla koko maassa viljelijöiden kasvavina jaksamisongelmina. Monessa maakunnassa toimivaa viljelijöiden hyvinvoinnin parantamiseen tähtäävää omaa hanketta ei saatu Hämeeseen ja siksi Kestävää ruokaa ja kasvua Hämeessä -hankkeella oli keskeinen rooli, kun muiden osahanketoimijoiden kanssa pohdittiin työkaluja viljelijöiden hyvinvointiteemaan. Melan Välitä viljelijästä -projekti käynnistyi vuoden 2017 aikana Hämeen alueella ja yhteistyö ko. projektityöntekijän kanssa oli alusta asti tiivistä tapaamisten suunnittelun, tilaisuuksien järjestämisen ja tiedotuksen muodossa.
 - Alkuvuodesta 2017 Hämeessä järjestettiin ensimmäiset Varhaisen välittämisen treffit Hyvinvoiva maatila 2020 -teemalla yhdessä InnoRuoka -hankkeen kanssa. Tilaisuudessa päivitettiin toimijoiden näkemyksiä viljelijöiden hyvinvoinnin tilasta ja Melan Välitä Viljelijästä-projekti esittäytyi. Tilaisuus oli tärkeä ensitapaaminen Välitä viljelijästä-projektin ja sidosryhmien kesken. Työpajassa pohdittiin uusia työkaluja hyvinvoinnin parantamiseksi.
 - 5.9.2017 hanke kutsui Varhaisen välittämisen verkoston koolle Tuulokseen 5.9.2017 ja otti samalla vastuun verkoston koollekutsumisesta myös seuraavana vuonna.
 - MELAn toteuttamaan Välitä viljelijästä -projektiin tuli Hämeeseen huhtikuussa uusi projektipäällikkö, jonka kanssa sovittiin yhteistyöstä ja mm. työnjaosta Varhaisen välittämisen verkoston -kokoajana. Verkosto kokoontui 13.6.2018 Hämeenlinnassa ja paikalla oli yli 70 maatalousyrittäjien sidosryhmän edustajaa. Hankkeen tehtäväksi jäi tiedottaminen.
 - Henkisten riskien hallintaa koskeva infotilaisuus siirtyi päällekkäisyyksistä ja Melan projektihenkilön vaihtumisesta johtuen hankekauden ulkopuolelle, marraskuulle 2018.

- Hankkeen työntekijät osallistuivat vuosien 2016-2017 aikana Melan järjestämiin Voimavaraverstas- pilottikoulutuksiin ja koulutuksen työstämiseen maatalousyrittäjille sopivaksi. Hankkeen työntekijät antoivat palautetta pilotoinnin järjestäjille ja todettiin, että versta ei ollut valmis työkalu viljelijöiden jaksamisen kehittämiseen.
- Hanke järjesti 1.11.2017 Jokioisilla Eläintauti-infon, jossa käsiteltiin ETT:n eläinlääkäriin johdolla tarttuvien eläintautien ennaltaehkäisyä ja leviämistä. Lisäksi päivässä käsiteltiin vielä erikseen omissa ryhmissä nautojen, sikojen ja lampaiden tauteja eläinlääkärien johdolla. Sikapuolella pääpaino oli ASF-riskin huomioinnissa. Tilaisuudessa oli 24 osallistujaa.

4.2.2. Aikataulu

Hankepäättöksen mukainen toteutusaika on ollut 1.9.2015 - 30.9.2018. Hankkeeseen valitut työntekijät pääsivät aloittamaan tehtävissään 1.1.2016, jolloin toiminta varsinaisesti käynnistyi.

4.2.3. Resurssit ja toteutuksen organisaatio

- Ohjelmapäällikkö Siri Taalas (11.4.16-31.1.2018) 60 % työajalla, Päivi Rönni (1.2.-30.9.2018) 50 %:n työajalla.
- Tiedottaja Saara Kukkonen (1.1.16-31.12.2017) 50 % työajalla.
- Projektikoordinaattori Maria Kämäri (1.6.16-31.1.2018) 40 % työajalla, Susanna Valtonen (1.2.-30.9.2018) 30 %:n työajalla.
- Toimistos sihteeri Riitta Kuivasaari 1.9.2015-30.4.2018 sekä järjestöassistentti Elina Nummela (1.5.2018-30.9.2018) keskimäärin noin 1 pv/vko
- Aluepäällikkö Jyrki Näsi (1.2.-30.4.2018) noin 1 kk

MTK Hämeen toimistos sihteeri on hoitanut hankkeen toimisto- ja talouspalvelut ja niistä aiheutuvat kulut on kirjattu hankkeelle tuntikirjanpidon perusteella.

Hankkeen vastuullinen johtaja oli 1.9.2015-31.12.2017 välisenä aikana toiminnanjohtaja Päivi Rönni ja 1.1.-30.9.2018 toiminnanjohtaja Jukka-Pekka Kataja.

Hankkeelle on asetettu ohjausryhmä, joka kokoontui yhteensä 8 kertaa. Ohjausryhmän jäsenet olivat:

Maanviljelijä	Arto Laine	Hattula	puheenjohtaja
Yksikön päällikkö	Kari Kivikko	Hämeen ELY-keskus	
Kehittämispäällikkö	Timo Kukkonen	Hämeen ELY-keskus	
Maatalousyrittäjä	Aino Eskola	Hollola	
Maanviljelijä	Janne Nisula	Hollola	
Maatalousyrittäjä	Johanna Heinonen	Hämeenlinna	
Toiminnanjohtaja	Päivi Rönni	MTK Häme	31.12.2017 asti
Toiminnanjohtaja	Jukka-Pekka Kataja	MTK Häme	1.1.2018 alkaen
Johtaja	Tapani Pöykkö	HAMK	31.1.2018 asti
Johtaja	Mona-Anitta Riihimäki	HAMK	1.2.2018 alkaen

Varalla: tutkimusyksikön johtaja Annukka Pakarinen

Toimitusjohtaja Ari Toivonen ProAgria Etelä-Suomi

Varalla: Kehityspäällikkö Marja Suutarla

Maaseutupäällikkö Ari Uotila Maaseutupalveluyksikkö Häme

Asiakaspäällikkö Erkki Vasara Luonnonvarakeskus

4.2.4. Kustannukset ja rahoitus

Hanke oli tiedonvälityshanke, jonka rahoittaja oli Hämeen ELY-keskus 100 % rahoitusosuudella.

	Kokonaisbudjetti	Toteuma 1.9.15- 31.12.17	Toteuma 1.1.- 30.9.2018	Erotus/
Palkat + sivukulut	211687,70	162305,53	49139,58	242,59
Ostopalvelut	97600	57538,38	38797,38	1264,24
Välilliset kulut	50805,04	38953,31	11793,50	58,23
% palkoista	24	24	24	24
Hankkeen tulot		-77,06		-77,06
Yhteensä	360092,74	258720,16	99730,46	1642,12

4.2.5. Raportointi ja seuranta

Hankekumppanien kanssa on toteutettu toiminnan tuloksellisuuden seuranta ja sparrattu hankkeita itsearviointiin yhdessä ja erikseen. Kestävää ruokaa ja kasvua Hämeessä -strategian toteutumisen osalta on seurattu yhdessä sovittujen mittareiden toteutumista vuositasolla. Hankkeen indikaattoritiedot on toimitettu Hyrrään raportointikausittain. Toimintaraportit on laadittu puolivuositain maksatushakemusten yhteydessä. Käytännössä ohjausryhmälle on raportoitu toteutuksesta samaan tahtiin. MTK Hämeen johtokunnalle on esitetty hankkeen toimintaa ja tuloksia noin pari kertaa vuodessa.

4.2.6. Toteutusoletukset ja riskit

Hankkeella oli hyvät lähtökohdat ruokaketjun yhteistyölle jo edellisellä ohjelmakaudelta toteutetun ohjelmallisen kehittämistyön kautta. Yhteistyökulttuuri keskeisten toimijoiden kanssa oli vahvalla pohjalla ja se näkyy edelleen mm. siinä, miten ulkopuoliset tahot arvioivat hanketoteutusta Hämeen ELY-keskuksen alueella. Hankkeet ovat tehneet paljon yhteistyötä keskenään etenkin tilaisuuksien toteuttamisessa. Yhteistyölle on otollinen maaperä myös yrittäjien keskuudessa. Hämäläiset maatalousyrittäjät ovat hyvin sitoutuneita pienryhmätoimintaan ja toisaalta yrittäjien ammatillisille opintomatkoille on helppo saada lähtijöitä. Hankkeiden yhteistä tiedotusta on jonkin verran haitannut se, että ProAgria Etelä-Suomi toteuttaa samannimisiä maataloushankkeita koko toiminta-alueellaan,

jolloin intressi on yhden ELY-keskusalueen sijaan laajempi. Toisaalta yhteistyö eri alueiden välillä on koettu yrittäjien keskuudessa hyväksi, koska se on monipuolistanut tapahtumatarjontaa ja mahdollistanut yhteydenpidon myös oman alueen ulkopuolelle.

Hankkeen toimenpiteisiin sisältyi huomattava määrä tiedottamiseen ja viestintään nojaavia toimia. Koska hankkeen kohderyhmä elää jatkuvassa viestien tulvassa, riskinä oli, että sanoma jää huomioimatta. Hankkeessa käytettiin siksi monia eri viestintäkanavia ja panostettiin erityisesti sähköisen viestinnän välineisiin. Lisäksi hyödynnettiin yhteistyökumppanien tiedotuskanavia.

Aikaisempina vuosina toteutettu Kasvua Hämeessä -yhteistyö mahdollisti sen, että monille tapahtumille oli jo muotoutunut omat vakiintuneet ajankohtansa ja toimintatapansa (mm. tuki-infot), jolloin viljelijöiden on ollut helppo löytää informaation lähteille.

Yhteistyö eri osahanketoteuttajien kesken toimi varsin vakiintuneen tavan mukaan.

4.3. Yhteistyökumppanit

Hankkeen keskeiset yhteistyökumppanit olivat Hämeen ELY-keskus, maaseutuhallinnon YTA-alueet, ProAgria Etelä-Suomi, Hämeen Ammattikorkeakoulu, Koulutuskeskus Salpaus ja Luonnonvarakeskus. Lisäksi hanke teki yhteistyötä paikallisten MTK-yhdistysten kanssa etenkin viljelijöiden tuki-infojen toteutuksessa. Elintarviketeollisuuden toimijoista yhteistyö oli tiivistä Päijät-Hämeen viljaklusterin yrityksistä etenkin VikingMaltin, Fazer Myllyn, Viipurilaisen Kotileipomon ja Vääksyn Myllyn kanssa sekä alueen meijeriosuuskunnista Tuottajain Maidon, Länsi-Maidon sekä Hämeenlinnan osuusmeijerin kanssa. Liha-alan toimijoista tiiviintä yhteydenpitoa on pidetty Atrian Alkutuotannon toimijoiden kanssa. Lisäksi yhteiseen tekemiseen olivat sitoutuneet molemmat maakuntaliitot sekä elinkeinoyhtiöistä etenkin Ladec, Linnan Kehitys sekä Yritysvoimala.

4.4. Tulokset ja vaikutukset

Hankkeen toteutuskaudella 1.9.2015-30.9.2018 on ruokasektorilla eletty poikkeuksellisen haasteellisia aikoja ja etenkin alkutuotannossa tämä näkyi kehittämis- ja kasvuhakuisuuden hiipumisena verrattuna edeltäviin vuosiin. Aloitustuellisia sukupolvenvaihdoksia toteutettiin Hämeen ELY-keskuksen alueella vuosina 2015-2017 yhteensä 47 kpl. Vuoden 2018 puoliväliin mennessä aloitustukea oli myönnetty 15 tilalle ja vireillä oli 11 hanketta. Investointitukea myönnettiin lypsykarja- ja naudatalouden rakentamisinvestointeihin vuosina 2015-2017 yhteensä 28 hankkeelle. Vuoden 2018 puolella päätöksen saaneita vastaavia investointikohteita kesäkuun loppuun mennessä oli 7 kpl. Enimmäkseen rakentamisinvestoinnit ovat kohdistuneet vuosien 2015-2018 aikana Hämeessä salaojituksiin, viljankuivaamoihin, energiatuotantoon sekä tuote- ja konevarastoihin. Yritystukien puolella ohjelmakauden alussa toteutui useita isoja elintarvikealan investointeja.

Teemaohjelmaa toteuttavien osahankkeiden onnistumisina voidaan pitää hyvin toimivia pienryhmiä, osallistujien tarpeisiin hyvin istuvaa täsmäkehittämistä yleiskehittämisen sijaan, valkuaiskasvien viljelyyn ja käyttöön liittyvän osaamisen lisäämistä sekä luomutuotantoalan kasvua. Lisäksi hankkeissa on nostettu hyvin esiin digitalisaation mahdollisuuksia ja uuden teknologian hyödyntämistä maatalouden kilpailukyvyyn parantamisessa. Aiheelle on ollut selvästi kiinnostusta. Hankkeiden omassa

toiminnassa on sen sijaan kehitettävää edelleen mm. siinä, miten teknologian avulla mahdollistetaan tapahtumiin osallistuminen etänä ja miten tilaisuuksien tallenteita jaetaan jälkikäteen.

Luonnonvarakeskuksen osallistuminen alueen ruokasektorin kehittämiseen on lisääntynyt selvästi aikaisemmista vuosista. Siksi myös tutkimustiedon siirrossa käytäntöön on nähtävissä tehostumista. Yhteistyö Luken, Hamkin ja Koulutuskeskus Salpauksen välillä on toiminut InnoRuoka-hankkeessa hyvin ja etenkin valkuaiskasveista on löytynyt hyvä teema yhteisille kokeiluille. Myös neuvonta on löytämässä yhteistyölle uusia toimivia muotoja. Mustialan opetusmaatilán siirtyminen luomutuotantoon tarjoaa jatkossa erinomaisen mahdollisuuden tutkimuksen, opetuksen ja neuvonnan yhteistyön syventämiselle.

Elintarvikealan kehittämistyötä on tehty laajempaan alueiden välisenä hankkeena, mikä on tuonut uusia kontakteja, laajempaa tarjontaa ja parempaa osuvuutta. Arvion mukaan noin 25-35 % elintarvikealan mikroyrityksistä oli syyskuun 2018 loppuun mennessä hanketoimenpiteiden piirissä.

Punainen lanka hankkeiden yhdessä tekemisessä on edelleen olemassa. Tiivis yhteistyö käy malliksi muille alueille. Kestävää ruokaa ja kasvua Hämeessä-hankkeen koordinointi ja yhteinen viestintä koetaan toimijoiden keskuudessa vahvuutena ja sitä pidetään tärkeänä myös jatkossa. Kehitettävää on edelleen hankkeiden toiminnan ja tuloksien viestinnässä.

Hankkeessa toteutetuilla tapahtumilla on ollut iso merkitys hämäläisen ruokatuotannon esille nostamisessa. Tapahtumien ja niistä tiedottamisen kautta myös ruokatuotannon eri näkökulmat ovat nousseet hyvin esille. Silti esimerkiksi kestävyuden viestimisessä on edelleen vielä paljon tehtävää.

Teemaohjelma ohjaa kehittämistyötä nyt pääosin taustalla. Jatkossa vaadittaisiin selkeämpää profilointia mikäli teemaohjelman haluttaisiin vaikuttavan myös muuhun kuin maaseuturahoitteiseen kehittämiseen. Ohjelman painotuksiin tarvittaisiin alkutuotannon rinnalle kokonaisvaltaisempaa ruokajärjestelmän tarkastelua. Ruokasektori on silti huomioitu hyvin sekä Kanta- että Päijät-Hämeen maakuntaohjelmissa. Toteutuessaan maakuntauudistus tulee ohjaamaan tekemistä enemmän maakuntakohtaiseksi.

5. Esitykset jatkotoimenpiteiksi

Haasteelliset ajat ovat vaikuttaneet tilojen kehittämishaluihin, vaikka investointi-infoissa ja -retkissä onkin ollut kiitettävästi osallistujia. Viljelijöiden jaksaminen on ollut koetuksella tilojen talousvaikeuksien lisääntyessä ja peräkkäisille vuosille osuneiden huonojen kasvu- ja korjuukausien vuoksi. Epävarmuus tulevasta EU:n maatalouspolitiikasta vaikuttaa myös tulevaisuuden suunnitelmiin. Uuteen ohjelmakauteen valmistauduttaessa tulevaisuuden uskon luomisella on iso merkitys alueen ruokatuotannon kehittymiselle.

Hankkeiden toiminnassa on ollut selvästi nähtävissä tilojen eriytyminen. Aktiiviset tilat ovat aktiivisia kaikessa ja suuri enemmistö passiivisia. Erityisesti kasvintuotantotilojen tavoittamisessa ja motivoinnissa on omat haasteensa. Toisaalta lihantuotantoon erikoistuneille tiloille on ollut nykyisten Kasvua Hämeessä -osahankkeiden toimesta vähän tarjontaa. Lihatilat ovat käytännössä olleet poissa

nykyisen toiminnan keskiöstä. Jatkossa olisi tärkeää, että kaikkien tuotantosuuntien kehittäminen huomioitaisiin hanketoimissa paremmin.

Uusia erikoistuotantoon panostavia tiloja syntyy Hämeeseen edelleen vähän kasvavasta kysynnästä huolimatta. Lisäksi jalostusasteen nostaminen tiloilla on vähäistä. Hämeen erinomainen sijainti kasvukeskusten keskellä on laajamittaisesti hyödyntämättä lähi- ja luomuruokatuotannossa. Markkinaorientaatio ruokatuotannossa toivottavasti lisääntyy tulevaisuudessa ja se näkyy myös hanketyössä.

Onnistuneista viestintätoimista huolimatta Hämeen ruokamaakuntaimago on edelleen heikohko, mikä saattaa johtua molempien hämäläismaakuntien heikoksi koetusta maakuntaidentiteetistä. Toiminnasta puuttuu vielä laajamittainen yhteinen tekeminen ja profiloituminen ruokamaakuntana on hyvistä strategioista ja puheista huolimatta puutteellista. Ruokatuotanto ja sen kehittyminen on silti nostettu sekä Kanta- että Päijät-Hämeessä vahvasti maakuntaohjelmiin ja -suunnitelmiin. Jatkossa työtä onkin tehtävä etenkin maakunnallisten päättäjien ja toimijoiden sitouttamisessa. Keskustelua ruuantuotannon nykyisestä ja tulevasta merkityksestä on pidettävä tarmokkaasti yllä ja mieluummin lisättävä. Myös ruokamatkailun kytkeminen maakuntien tunnetuksi tekemiseen olisi toivottavaa.

Kestävää ruokaa ja kasvua Hämeessä -ohjelman toteutus on nyt puolivälissä. Positiivisen kehittämävireen aikaansaamisessa ja ylläpitämisessä hankkeita tarvitaan edelleen. Silti hankkeilla on yleisesti yrittäjien keskuudessa edelleen huono maine. Tekemiseen kaivataan uudistumista ja lisää kunnianhimoa. Tuloksia ja onnistumisia tulisi nostaa paremmin esiin. Hanketyöntekijät joutuvat monessa organisaatiossa jakamaan resurssejaan usean hankkeen ja tehtävän kesken, mikä näkyy osittain aikapulana ja työntekijöiden ylikuormittumisena. Toivottavaa olisi, että Kestävää ruokaa ja kasvua Hämeessä -hankkeista tulisi haluttuja työ- ja oppimispaiikkoja niin työntekijöille kuin niiden osallistujille.

6. Allekirjoitukset ja päiväys

Hämeenlinnassa 30.9.2018

MTK Häme ry

Päivi Rönni

ohjelmapäällikkö

Jukka-Pekka Kataja

hankkeen vastuullinen johtaja

Liite 1: Viestintämateriaalin julkaisumäärät hankekaudella

Julkaistun materiaalin määrä ajalla 1.1.2016-30.6.2016

pvm	sisältö
	Nettiuutiset kasvuahameessa.fi, 9 kpl
20.2.2016	Maaseutuohjelman investointituet ovat haussa
14.3.2016	Kevään viljelijätuki-infot starttaavat ensi viikolla
22.3.2016	Tuki-infokierros käynnistyi Tammelasta
13.4.2016	Tuki-infojen videoinnit katsottavissa
19.4.2016	Neljäs suoramyntiopus ilmestynyt
21.4.2016	Maidontuottajien pienryhmät vauhtiin Hämeessä Kokkiopiskelijat kannustavat valitsemaan lounaalla kotimaisen
27.4.2016	kasvisvaihtoehdon
2.6.2016	Maatilat avaavat ovensa Hämeenlinnassa 16.7.
17.6.2016	Pakaraisten maitotila Lammilta mukana Avoimet maatilat-päivässä 16.7.

Nettisivujen sivut, 3 kpl

17.2.2016	Hämäläinen elintarviketalous faktoina
1.3.2016	Tietopaketti hämäläisestä maataloudesta
22.2.2016	Hämäläisen ruokaketjun kehittämistoiminta

Youtube-videot, 11 kpl

Twitter-julkaisut, 37 kpl

Facebook-julkaisut, 42 kpl

Tiedotteet medialle, 1 kpl

17.6.2016	Ennakkotiedote: Avoimet maatilat, Pakaraisten tilan esittely
-----------	--

Julkaistun materiaalin määrä ajalla 1.7.2016-31.12.2016

pvm	sisältö
	Nettiuutiset kasvuahameessa.fi, 17 kpl
5.7.2016	Avoimet maatilat - päivässä mennään myös metsään
7.7.2016	Bussiretki ruuantuotannon juurille
12.7.2016	Maan kasvukunto ja sen hoitaminen
16.7.2016	Lehmät ja lampaat kiinnostivat Avoimissa maataloissa
10.8.2016	Kasvua Hämeessä kannustaa luomuun Lepaalla
15.8.2016	Hämeen luomuviljelty peltoala on kasvussa
18.8.2016	Ympäristöystävällisen tilan tunnustus Jenni ja Juha Ruotsalaiselle Vaarilan tilalle
2.9.2016	Hämeessä poljetaan vastuullisten ruokahankintojen puolesta
5.9.2016	Ruuantuottajat avaavat ovensa Osta tilalta! - päivänä 10.9.

- 7.9.2016 Yrityksille tarjolla innovaatioaseteleitä
- 8.9.2016 Vastuullisuusviestillä poljettiin kotimaista ruokaa Hämeen julkisiin keittiöihin
- 13.9.2016 Maitotilojen pienryhmissä on tilaa
- 28.9.2016 Kasvinvuotannon pienryhmät aloittavat toimintansa Hämeessä
- 7.10.2016 Lahdessa halutaan kotimaista kasviproteiinia julkisiin keittiöihin
- 7.10.2016 Hämäläistä ruokaketjua kehitetään koko ketjun voimin
- 10.11.2016 Hämeenlinnan kouluissa syödään vain kotimaista lihaa
- 12.12.2016 Kierrätyslannoitteet kiinnostivat Hämeenlinnassa - videot katsottavissa

Nettisivujen sivut, 1 kpl

- 7.10.2016 Ruokastrategia

Youtube-videot 13 kpl

Twitter-julkaisut 42 kpl

Facebook-julkaisut 48 kpl

Instagram-julkaisut 7 kpl

Periscope-videot 13 kpl

Tiedotteet medialle, 16 kpl

- 7.7.2016 Ennakkotiedote 2: Avoimet maatilat
- 12.7.2016 Lehdistökuusi: Avoimet maatilat
- 16.7.2016 Tapahtumatiedote: Avoimet maatilat
- 11.8.2016 Hämeen luomuviljelty peltoala kasvussa
- 16.8.2016 Lehdistökuusi: Ympäristöystävällisen tilan palkitseminen
- 18.8.2016 Tapahtumatiedote: Ympäristöystävällinen tila palkittiin
Ennakkotiedote: Vastuullisuusviestillä lisää kotimaista julkisiin keittiöihin
- 2.9.2016 Hämeessä
- 5.9.2016 Ennakkotiedote: Ruuantuottajat avaavat ovensa Osta tilalta!-päivänä 10.9.
- 5.9.2016 Lehdistökuusi: Vastuullisuusviesti Hämeessä
Tapahtumatiedote: Vastuullisuusviestillä poljettiin kotimaista Hämeen
- 8.9.2016 keittiöihin
- 28.9.2016 Lehdistökuusi: InnoRuoka-päivä 6.10. Lahdessa
- 7.10.2016 Tiedote: Lahdessa halutaan kotimaista kasviproteiinia julkisiin keittiöihin
- 7.10.2016 Tiedote: Hämäläistä ruokaketjua kehitetään koko ketjun voimin
Lehdistökuusi: Kotimaista ja paikallista Riihimäen, Hausjärven ja Lopen
- 10.11.2016 kuntakeittiöihin
- 10.11.2016 Tiedote: Hämeenlinnan kouluissa syödään vain kotimaista lihaa
- 1.12.2016 Tiedote: Kierrätysravinteet kiinnostavat Hämeessä

Medianäkyvyys, 24 kpl

15.7.2016 Avoimet maatilat - päivän ennakkojuttu	Hämeen Sanomat
15.7.2016 Radiojuttu Siri Taalaksen haastattelusta YLE Hämeen lähetyksessä	Yle Häme
15.7.2016 Ruoantuotannon juuret kiinnostavat – hämäläistilat avaavat ovet uteliaille	Yle Häme
16.7.2016 Radiojuttu Pekkolan tilalta Avointen mautilojen päivänä YLE Radio Suomeen	Yle Radio Suomi
17.7.2016 Maaseutu avasi ovensa päiväksi - Avoimet maatilat-päivä	Hämeen Sanomat

18.7.2016	Koneurakointia, lampaista, viljelyksiä, vuokramökkejä – Maatilan pitää repiä leipä useasta lähteestä	Yle Häme
18.7.2016	Radiojuttu Pekkolan tilalta Avointen maatilojen päivänä YLE Hämeen lähetyksessä	Yle Häme
21.7.2016	Lasten on hyvä nähdä mistä se maito tulee - Avoimet maatilat-päivä	Keski-Häme
25.7.2016	Halli on täynnä tavaraa ja tarinoita - Luolajan maatalousmuseo avoimista maatiloista	Hämeen Sanomat
11.8.2016	Radiojuttu: Luomulammastuotanto on Hämeessä kaksinkertaistunut viimeisen viiden vuoden aikana	Yle Häme
12.8.2016	Hämeen luomuviljely ala kasvussa	Aamuposti
18.8.2016	Hämeen ympäristöystävällinen maatila-tunnustus YLE Lahden uutiset	Yle Lahti
19.8.2016	Myllyojan altaat säästävät ravinteita - Ympäristöystävällinen tila	Etelä-Suomen Sanomat
24.8.2016	Vaarilan tila palkittiin ympäristöystävällisyydestään	Hollolan Sanomat
31.8.2016	Hämeen luomuviljely ala kasvussa	Hollolan Sanomat
7.9.2016	Ruuantuottajat avaavat ovensa Osta tilalta-päivänä	Hollolan Sanomat
9.9.2016	Vastuullisuusviesti vei lähiruokasanomaa	Maaseudun Tulevaisuus
14.9.2016	Vastuullisuusviestillä kampanjoitiin lähiruokan puolesta	Hollolan Sanomat
15.9.2016	Vastuullisuusviesti Uotilan tilalla	Hämeenkulma
9.10.2016	Hämeen ruuantuotanto kaipaa yhteistyötä	Hämeen Sanomat
13.10.2016	Hämäläinen ruokaketju kehittyy	Hollolan Sanomat
12.11.2016	Hämeenlinnan kouluissa syödään kotimaista	Maaseudun Tulevaisuus
8.12.2016	Radiojuttu aamun uutisissa: Kierrätysravinteet kiinnostavat Hämeessä - radiouutisissa	Yle Lahti ja Yle Hämeenlinna
15.12.2016	Hämeenlinnan kouluissa syödään vain kotimaista lihaa	Keski-Häme

Julkaistun materiaalin määrä ajalla 1.1.2017-30.6.2017

pvm sisältö

Nettiuutiset kasvuahameessa.fi

13.1.2017	Välitä viljelijästä starttaa Hämeessä
30.1.2017	Murtsikka tuo hämäläisen ruuan Lahden MM-hiihtoihin
21.2.2017	MM-hiihdot ja Murtsikka aloittavat huomenna kisarupeamansa
15.3.2017	Lähiruoka ja -olut maistuivat Lahden MM-kisavieraille Murtsikassa
17.3.2017	Hämeen viljelijätuki-infot starttaavat Tammelasta
31.3.2017	Viljelijätuki-infojen 2017 materiaalit saatavilla myös sähköisesti
5.5.2017	Tuottaja – lähde mukaan Osta tilalta! – päivään 16.9.2017

Youtube-videot, 7 kpl

Twitter-julkaisut, 13 kpl

Facebook-julkaisut, 75 kpl

Instagram-julkaisut, 17 kpl

Periscope-videot, 6 kpl

Tiedotteet mediallyle, 7 kpl

30.1.2017	Tiedote: Murtsikka on ikkuna hämäläiseen ruokaan
-----------	--

- Tiedote: Murtsikka tarjoaa MM-kisavieraille murkinaa ja mallasjuomaa
 22.2.2017 hämäläisittäin
 14.3.2017 Tiedote: Lähiruoka ja -olut maistuivat Lahden MM-kisavieraille Murtsikassa
 8.5.2017 Tiedote: Maaseutupolku tuo maaseudun Hämeenlinnan torille 17.6.2017
 29.5.2017 Tiedote: Hämeenlinnalainen härkäpapu löysi tiensä ravintola-annoksiin
 29.5.2017 Tiedote: Hämeenkoskelainen mansikka löysi tiensä ravintola-annoksiin
 12.6.2017 KUTSU: Syödään yhdessä hämäläisittäin 17.6.2017

Medianäkyvyys, 21 kpl

19.1.2017	Välitä viljelijästä ja Kasvua Hämeessä yhteistyö	Hämeen Sanomat
26.1.2017	Murtsikka-baari tuo lähiruoan ja pienpanimo-oluet Aleksille MM-kisojen ajaksi	ESS
	Kisat piristävät Lahden katukuvaa - tulossa kaksi väliaikaista ravintolaa ja	
1.2.2017	toistakymmentä talviterassia	ESS
2.2.2017	Pop up Murtsikka kisailee lähiruulla	ESS
	Matti Nykänen, Sibeliusta ja muotoilua - kisojen aikaan monipuolista viihdettä	
16.2.2017	tarjolla eri puolilla kaupunkia	ESS
23.2.2017	Murtsikka tarjoilee hämäläistä ruokaa ja juomaa Lahden MM-hiihdoissa	Keski-Häme
28.2.2017	Liiketilat Lahden keskustassa ovat vetäneet pop-up-yrittäjiä kisojen ajaksi	ESS
1.3.2017	Liiketilat Lahden keskustassa ovat vetäneet pop-up-yrittäjiä kisojen ajaksi	ESS
2.3.2017	Murtsikka tarjoaa hämäläisiä herkkuja	Hämeenraitti
22.3.2017	Lähiruoka ja -olut maistuivat Lahden MM-kisavieraille Murtsikassa	Hollolan Sanomat
5.4.2017	Yhteinen piknik valloittaa torin	Hämeeninnan Kaupunkiuutiset
16.5.2017	Pientuottajat pääsivät mukaan Lahden MM-hiihtoihin Murtsikan kautta	maaseutu.fi
29.5.2017	Syödään yhdessä, hyvin ja ulkona	Arjessa mukana - Hämeenlinnan kaupungin asukaslehti
6.6.2017	Huljalan Tupala Avoimet maatilta päivässä	Hollolan Sanomat
6.6.2017	Maaseutupolku tuo maaseudun Hämeenlinnan torille 17.6.2017	Kotikylä-lehti
7.6.2017	Lähiruoka löysi tiensä ravintola-annoksiin	Hämeenlinnan Kaupunkiuutiset
14.6.2017	Hyvän ruuan ja yhdessäolon juhlaa kaupungin sydämessä	Hämeenlinnan Kaupunkiuutiset
14.6.2017	Kolme pientä tapahtumaa on yhdessä enemmän	Hämeen Sanomat
17.6.2017	Maaseutupolulla viljan tie vohveliksi	YLE Radio Suomi
18.6.2017	Historiaa hellettä ja herefordeja	Hämeen Sanomat
18.6.2017	Torin alue täyttyi tapahtumista	Hämeen Sanomat

Julkaistun materiaalin määrä ajalla 1.7.2017-31.12.2017

pvm sisältö

Nettiuutiset kasvuaameessa.fi, 7 kpl

- 11.7.2017 Maatilat avaavat ovensa Päijät-Hämeessä 22.7.
 7.8.2017 Kaupunkijamboreessa metsästettiin vohvelireseptin raaka-aineita
 Kanta-Hämeen ympäristöystävällinen maatala -tunnustus Puujaan kartanolle
 14.8.2017 Hausjärvelle
 11.9.2017 Ruuantuottajat avaavat ovensa Osta tilalta!-päivänä 16.9.

- 25.9.2017 Maksuton maatalousmuovin keräyskampanja Janakkalassa, Forssassa ja Ypäjällä
 12.10.2017 Lähde mukaan luomupiienryhmään!
 19.10.2017 Lahden yhteiskoulun lukiolaiset vaativat kasvisruokapäivään lihavaihtoehtoa

Twitter-julkaisut, 15 kpl

Facebook-julkaisut, 51 kpl

Instagram-julkaisut, 6 kpl

Tiedotteet medialle, 9 kpl

- 3.7.2017 Avoimet maatilat päivä Päijät-Hämeessä, kohdennetusti eri medioille
 17.7.2017 KUTSU: Mediakutsu Avoimet maatilat-päivään
 KUTSU: Kanta-Hämeen ympäristöystävällinen maatila -tunnustus Puujaan
 4.8.2017 kartanolle
 Tiedote: Kanta-Hämeen ympäristöystävällinen maatila -tunnustus Puujaan
 9.8.2017 kartanolle Hausjärvelle
 11.9.2017 Tiedote: Osta tilalta-päivässä mukana 14 maatilaa Hämeestä
 3.10.2017 Tiedote: Julkisiin keittiöihin halutaan Hämeessä kotimaista ja lähiruokaa
 4.10.2017 Tiedote: Vilja tuo rahaa Päijät-Hämeen laariin
 Tiedote: Lahden yhteiskoulun lukiolaiset vaativat kasvisruokapäivään
 19.10.2017 lihavaihtoehtoa
 24.11.2017 Blogiteksti: Ketjusta ympyräksi

Medianäkyvyys, 21 kpl

1.7.2017	Särkiön marjatila Avointen maatilojen päivässä	Padasjoen Sanomat
12.7.2017	Maatilat avoinna Hämeenlinnassa ja Lahdessa	Keski-Häme
19.7.2017	Tilat avaavat ovensa	Hollolan Sanomat
19.7.2017	Tilat avaavat ovensa	Nastola-lehti
19.7.2017	Tilat avaavat ovensa	Päijät-Häme
20.7.2017	Tapahtumakalenteri, avoimet maatilat	Keski-Häme
20.7.2017	Avoimet maatilat Päijät-Hämeessä radiossa	YLE Lahti
21.7.2017	Karhulan tila Avointen maatilojen päivässä, radiojuttu tilalta	YLE Lahti
21.7.2017	Haluatko moikata kyyttöä ja ihailia harvinaista perinnebiotooppia? 19 päijäthämäläistä tilaa avaa lauantaina ovensa vierailijoille	ESS.fi
22.7.2017	Moi täällä kyyttö!	ESS
11.8.2017	Kanta-Hämeen ympäristöystävällinen maatila -tunnustus Puujaan kartanolle - radiojuttu	YLE Häme uutiset
12.8.2017	Puujaan kartanossa eletään ekosti	Hämeen Sanomat
14.8.2017	Kanta-Hämeen ympäristöystävällinen maatila -tunnustus Puujaan kartanolle - TV:n alueuutiset	YLE Häme
14.8.2017	Kanta-Hämeen ympäristöystävällinen maatila -tunnustus Puujaan kartanolle - TV:n valtakunnalliset uutiset	YLE
13.9.2017	Pelto-Seppälän tilapuoti pääsi jaloilleen kolmessa vuodessa	Maaseudun Tulevaisuus
15.9.2017	Lähde katsomaan, missä ruoka kasvaa	Hämeen Sanomat
21.9.2017	Osta tilalta!-päivä mahdollistaa tuottajien ja kuluttajien kohtaamisen	Keski-Häme

9.10.2017	Kilpailutus on kuuma peruna	Hämeen Sanomat
24.11.2017	Ketjusta ympyräksi	Hämeenraitti-blogi
15.12.2017	Kesä täynnä kuluttajatyötä	MTK:n Mainio-lehden Hämeen liittoliite
21.12.2017	Ruokaketju työllistää joka yhdeksännen päijäthämäläisen	Alimenta

Julkaistun materiaalin määrä ajalla 1.1.2018-30.9.2018

pvm	sisältö	
	Nettiuutiset kasvuahameessa.fi, 6 kpl	
16.1.2018	Ruokaketju työllistää Hämeessä	
17.3.2018	Viljelijätuki-infojen materiaalit	
17.5.2018	Ruoka- ja matkailualan yrityksiä kootaan Berliinin GruneWoche -messuille nyt!	
8.6.2018	Kasvua - lehden muodossa	
9.7.2018	Hämäläiset maatilat avaavat ovensa 14.7.2018 klo 10-15 - mukana peräti 33 maatilaa	
12.9.2018	Ruuantuottajat avaavat ovensa Osta tilalta! -päivänä 15.9.2018	
	Twitter-julkaisut, 53 kpl	
	Facebook-julkaisut, 206 kpl	
	Instagram-julkaisut, 28 kpl	
	Youtube-videot, 9 kpl	
	Tiedotteet medialle, 4 kpl	
10.1.2018	Ruokaketju työllistää Hämeessä	
15.5.2018	Maatilat avaavat ovensa Kanta- ja Päijät-Hämeessä	
7.6.2018	Ympäristöystävällisen maatilan tunnustus Liisa ja Kari Känkäselälle	
9.7.2017	Tiedote: Hämäläiset maatilat avaavat ovensa 14.7. klo 11-15: mukana peräti 33 maatilaa	
	Medianäkyvyys, 32 kpl	
13.1.2018	Elintarviketeollisuus Kanta-Hämeen kivijalka	Aamuposti
17.5.2018	Lammilla lounastettiin kestävän ruuan merkeissä	Keski-Häme
30.5.2018	Maatilat avaavat ovensa Kanta- ja Päijät-Hämeessä 14.7.	Lopen lehti
6.6.2018	Uusimmat grillaustrendit lyötyvät Pelto-Seppälän tilapuodista	Lopen lehti
8.6.2018	Satoja talkootunteja luonnon hyväksi - "Maatilat tekevät paljon työtä mitä ympäristöehdot eivät vaadi"	ESS
13.6.2018	Sylvöjärven hyväksi tehty työ palkittiin	Nastola-lehti
30.6.2018	Maatilat avaavat ovensa vierailijoille	Hämeenlinnan kaupunkiutiset
2.7.2018	Kesäpäivä maatilalla: rumpuputki päivän jännittävin juttu	lammille.fi
10.7.2018	Maatilat kutsuvat tutustumaan toimintaansa	lammille.fi
11.7.2018	Maatilalla ollaan alkutuotannon juurilla	Hämeenlinnan kaupunkiutiset
11.7.2018	Kurkista maatilan arkeen!	Hollolan Sanomat
11.7.2018	Kurkista maatilan arkeen!	Nastola-lehti

11.7.2018	Kurkista maatalan arkeen!	Orimattilan aluesanomat
11.7.2018	Kurkista maatalan arkeen!	Päijät-Häme Lehti
11.7.2018	Päijät-Hämeen maatilat avaavat ovensa yleisölle viikonloppuna	ess.fi
12.7.2018	Avoimet maatilat -päivät lauantaina	Janakkalan sanomat
12.7.2018	Ruokaa maalta	ESS
13.7.2018	Kotitilan emännöinti vei voiton muusta	Just - Hämeen Sanomat
13.7.2018	Nurmirehusato pitää maitotilaa jännityksessä	Forssan lehti
13.7.2018	Millainen on lypsyrobotti? Avoimet maatilat -päivässä se selviää	Aamuposti
13.7.2018	Avoimet maatilat Hämeessä	Radio Voima
14.7.2018	Avoimet maatilat Hämeessä 2018	Hämeen Sanomat -menoinfo
14.7.2018	Ruoka halutaan mielellään läheltä ja luomuna	ESS
14.7.2018	Ruoka halutaan mielellään läheltä ja luomuna	Itä-Häme
14.7.2018	Paalijärvellä 60 lehmän lypsyrobotti tutuksi	Aamuposti
15.7.2018	Luomutilan omistaja Outi Koskiselle yrittäminen on elämäntapa	Janakkalan sanomat
15.7.2018	Marjatilalla ei kesällä kiireet lopu	Janakkalan sanomat
18.7.2018	Maatalan elämä kiinnostaa	Lopen Lehti
19.7.2018	Marjatilojen yrittäjien kesä on kiireinen	Janakkalan sanomat
26.7.2018	Avoimet tilat keräsivät jälleen suuren joukon kiinnostuneita	Keski-Häme
	Osta tilalta -päivä liputtaa lähiruuan ja elävän maaseudun puolesta - Päijät-	
14.9.2018	Hämeestä mukana 11 tilaa	ESS
14.9.2018	Osta tilalta -päivän juttu Huljalan Tupalasta	YLE Lahti